

УДК: 334.767.2.567
DOI: 10.37128/2411-4413-2023-2-9

**РОЗВИТОК
ПІДПРИЄМНИЦТВА
НА СІЛЬСЬКИХ
ТЕРИТОРІЯХ І
ПАРТНЕРСТВА ЯК
ІНСТРУМЕНТА
ЙОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

ПАЛАМАРЕНКО Я.В.,
*кандидат економічних наук, доцент кафедри
економіки та підприємницької діяльності*

ПРИШЛЯК Н.В.,
*доктор економічних наук, доцент кафедри
адміністративного менеджменту та
альтернативних джерел енергії,
Вінницький національний аграрний університет
(м. Вінниця)*

Нині теоретико-методологічні засади партнерства як інструменту забезпечення економічного розвитку залишаються мало вивченими й потребують детального аналізу наявного досвіду: як вітчизняного, так і закордонного, а також є потреба у розробленні універсальних моделей для забезпечення ефективного практичного втілення партнерських відносин на тактичному й стратегічному рівнях. Доведено, що розвиток сільського підприємництва є важливим сектором розвитку економіки, що виконує важливу роль у створенні конкурентоспроможної продукції, оскільки є основою для подальшого розширення виробництва й поліпшення добробуту сільського населення.

У статті розкривається зміст і сутність поняття партнерства як головного інструменту забезпечення економічного розвитку підприємництва, досліджені ключові засади формування цієї форми взаємодії.

Авторами запропоновано схему ключових елементів планування механізму економічного розвитку підприємництва на селі, що містить спільні риси влади, громади, бізнесу й наукової складової, які за взаємодії забезпечують результат, що проявляється у підтримці бізнесу, залученні зовнішніх ресурсів і стратегічних інвестицій, а також у створенні сприятливого іміджу сільських територій. Виокремлено основні мотиви підприємницької діяльності на селі, які вказують на перспективи розвитку сільських територій.

Досліджено компоненти партнерських відносин у напрямі економічного розвитку підприємництва на селі, які містять розгляд соціально-економічних, природних, енергетичних й адміністративних ресурсів сільських територій, що дозволяє досягти економічної, соціальної та екологічної ефективності.

У статті запропоновано модель економічної самодостатності аграрного підприємства у сільській місцевості, яка показує закриту циклічність економічного розвитку на прикладі ЕСО-ферми, що містить державну підтримку на усіх рівнях, нові робочі місця, зелений туризм, переробку й реалізацію, а також соціальну відповідальність.

Розкрито передумови партнерства на прикладі фермерів, які характеризуються взаємодією (наявність спільних дворів, закупівля добрив, оренда техніки, посівна кампанія, постачання сировини на виробництво біопалив) і спільними рисами (переробка сировини, продаж готової продукції на внутрішньому й зовнішніх ринках).

Обґрунтовано, що перспективи економічного розвитку підприємництва на селі напряму залежатимуть від налагодженого партнерства.

Ключові слова: підприємства, фермерські господарства, управління, партнерство, економічний розвиток, ефективність, економічна самодостатність, сільські території.

Рис.: 3. Літ.: 15.

THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN RURAL REGIONS AND PARTNERSHIP AS AN INSTRUMENT FOR ITS ENSURING

*PALAMARENKO Yana,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Economics and Entrepreneurship,*

*PRYSHLIAK Natalia,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
of the Department of Administrative
Management and Alternative Energy Sources,
Vinnytsia National Agrarian University
(Vinnytsia)*

Currently, the theoretical and methodological foundations of partnership as a tool for ensuring economic development remain little studied and require a detailed analysis of the existing experience, both domestic and foreign, as well as the development of universal models to ensure the effective practical implementation of partnerships at the tactical and strategic levels.

It is proved that the development of rural entrepreneurship is an important aspect of the revival of rural areas in Ukraine and at the same time an important sector of the economy that plays a special role in creating competitive products, as it is the basis for further expansion of production and improvement of the well-being of the rural population.

The article reveals the content and essence of the concept of partnership as the main tool for ensuring the economic development of entrepreneurship, the study of the key principles of the formation of this form of interaction. The authors proposed a scheme of key elements of planning the mechanism of economic development of entrepreneurship in the countryside, including common features of government, community, business and scientific component, which, when interacting, provide the result that manifests itself in supporting business, attracting external resources and strategic investments, as well as creating a favorable image of rural areas. The main motives of entrepreneurial activity in the countryside, which indicate the prospects for the development of rural areas, are identified.

The components of partnerships in the direction of economic development of entrepreneurship in the countryside, which include consideration of socio-economic, natural, energy and administrative resources of rural areas, are investigated, this interaction allows to obtain efficiency: economic, social and environmental.

The article proposes a model of economic self-sufficiency of an agrarian enterprise in rural areas, which shows the closed cyclical nature of economic development, using the example of an ECO-farm, which includes state support at all levels, new jobs, green tourism, processing and implementation, as well as social responsibility.

The prerequisites for the partnership on the example of farmers, characterized by interaction (availability of common yards, purchase of fertilizers, rental of equipment, sowing campaign, supply of raw materials for the production of biofuels) and common features (processing of raw materials, sale of finished products in domestic and foreign markets) are revealed. Therefore, it was grounded that the prospects for the economic development of entrepreneurship in the countryside will directly depend on the established partnership.

Key words: enterprises, farms, management, partnership, economic development, efficiency, economic self-sufficiency, rural areas.

Fig.: 3. Ref.: 15.

Постановка проблеми. Розвиток підприємництва на сільських територіях є актуальною і важливою проблемою у сучасному світі. Зростання ролі сільських господарств і місцевого підприємництва спричинено не лише

економічними факторами, але й соціокультурними й екологічними викликами. Однак для успішного розвитку сільського підприємництва необхідно враховувати специфіку цих територій і здійснювати ефективне партнерство з різними стейкхолдерами.

У зв'язку зі змінами економічних, екологічних і технологічних умов на сільських територіях виникає потреба у застосуванні дієвих інструментів розвитку підприємництва. Одним з найбільш перспективних інструментів нам видається партнерство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці розвитку підприємництва на сільських територіях і партнерства як інструменту забезпечення його розвитку присвячено праці таких вчених як: О.В. Алексєєва [1], В.М. Балдинюк [13], С.І. Белей [2], І.В. Гончарук [15], Г.М. Калетнік [5; 15], С.М. Козловська [9], І.В. Перезова [8], С.О. Полковниченко [9], М.В. Поленкова [8], І.О. Середюк [9], І.В. Томашук [13] й інші.

Проведений аналіз літературних джерел показав, що партнерські відносини відіграють ключову роль у розвитку підприємницької діяльності. Водночас, потрібно зазначити, що ефективні партнерські відносини – це ті відносини, за яких спільні зусилля обох сторін приносять набагато більший результат, аніж якщо б кожен із партнерів працював окремо, тобто ці відносини приносять так званий ефект синергії.

Відтак, необхідним є логічне проведення досліджень щодо розвитку підприємництва й формування організаційно-економічних моделей партнерства як інструменту його забезпечення на сільських територіях України.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення напрямів розвитку підприємництва на сільських територіях і ролі партнерства як стратегічного інструменту для його стимулювання та підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі стан розвитку економіки України можна охарактеризувати як критичний. Деструктивна діяльність суб'єктів бізнесу, політиків і державних службовців, разом із негативним впливом міжнародної конкуренції, призвела до глибокої економічної кризи, розбалансування суспільства, втрати довіри до влади, а також до падіння міжнародного іміджу України [6].

Розбалансованою є й економіка сільських територій, а процеси децентралізації на рівні сільських громад – ще далекі від свого звершення. До того ж, соціально-економічні проблеми сільських територій, які накопичувалися упродовж тривалого часу, в умовах воєнного стану тільки посилилися.

Ми підтримуємо точку зору І.В. Перезова й М.В. Поленкова, які у своєму дослідженні виявили, що через низький рівень розвитку сільських територій, обмежені розміри земельних ділянок у приватних селянських господарствах, відсутність фінансових ресурсів, обладнання, високі ціни на необхідні ресурси для виробництва (такі як: насіння, худоба й інше), низьку якість інфраструктури й обмежений доступ до ринків збуту, малі господарства не можуть створювати додаткову вартість і забезпечувати позитивний цикл накопичення інвестицій [8, с. 69].

Вітчизняні науковці стверджують, що сучасний стан сільських територій України відзначається не тільки значними структурними, функціональними й пов'язаними з ними демографічними проблемами, але також має значний

потенціал для розвитку сільськогосподарської та інших видів підприємницької діяльності на селі [13, с. 122].

За своєю природою підприємництво є самостійним, ініціативним, систематичним і принципово новим типом господарювання, який засновано на інноваційному поводженні власників підприємства, що на власний ризик, займаються господарською діяльністю задля досягнення економічних і соціальних результатів й одержання прибутку. Водночас підприємництво виступає не тільки як спосіб існування, а й як стимул до самовдосконалення та саморозвитку [4, с. 9].

І.В. Гой та Т.П. Смелянська вважають, що підприємництво – це особливий вид господарської діяльності, тип господарської поведінки, для якого характерними є:

1. Свобода й самостійність рішень його суб'єктів (вільний вибір виду діяльності, партнерів, вільне розпорядження прибутком).

2. Особиста економічна зацікавленість і відповідальність (підприємець діє заради збільшення власних доходів, несе відповідальність за зобов'язаннями й відшкодовує збитки).

3. Інноваційний характер діяльності (новаторство, творчість, створення нового товару, послуги, застосування нової технології, організації ділового процесу).

4. Наявність фактору ризику (можливість втрати ресурсів чи неодолення доходів) [4, с. 10].

Водночас, аналіз наявної літератури підтверджує той факт, що підприємництво є основою для ефективного розвитку сільських територій та економіки загалом. Зокрема, підприємці відкривають свої бізнеси, створюють робочі місця, виробляють продукцію та надають послуги для громад, що сприяє створенню динамічної та інноваційної економіки. У контексті обмежених людських і фінансових ресурсів, що характерно для сільських територій, підприємництво сьогодні є надзвичайно важливим чинником для стимулювання економічної активності на сільських територіях.

На нашу думку, не потрібно ототожнювати сільськогосподарське або аграрне підприємництво із сільським, бо перше з них має у своїй основі сільськогосподарська діяльність і «прив'язку», до сільських територій, а друге тільки «прив'язку» до сільських територій, тобто воно не обов'язково має бути аграрним, воно може бути й промисловим і всяким іншим.

Звичайно, аграрне підприємництво сьогодні залишається основним на сільських територіях. Тому ми підтримуємо точку зору відомого вченого-економіста Г.М. Калетніка, який зауважує, що аграрне підприємництво й агропромисловий комплекс загалом є одними із найважливіших і найстабільніших складових національної економіки України, які значно визначають соціально-економічний розвиток країни, рівень життя її населення та продовольчої безпеки [5, с. 90].

Важливо відзначити, що сільське підприємництво є специфічною економічною діяльністю, яка здійснюється підприємцем завдяки своїм організаторським здібностям за допомогою постійного комбінування факторів виробництва й спрямовану на ефективне використання природних ресурсів з урахуванням природно-кліматичних і господарських ризиків, які впливають на

розвиток як об'єкта, так і суб'єкта підприємництва, з метою отримання найвищих соціально-економічних результатів і містить у собі специфічну взаємодію з місцевістю та глибоко вкорінене у її економічному й соціальному оточенні завдяки використанню місцевих ресурсів. За цією концепцією, сільське підприємництво передбачає створення нових комбінацій ресурсів, які приносять користь підприємцю та сільській громаді. Крім того, сільське підприємництво передбачає активну участь місцевого населення та використання їхніх знань у діяльності. Відповідно, цей вид підприємництва тісно пов'язаний із сільськими територіями, зокрема, їхніми матеріальними й нематеріальними ресурсами.

Ключові передумови розвитку підприємництва на селі зображено на рис. 1.

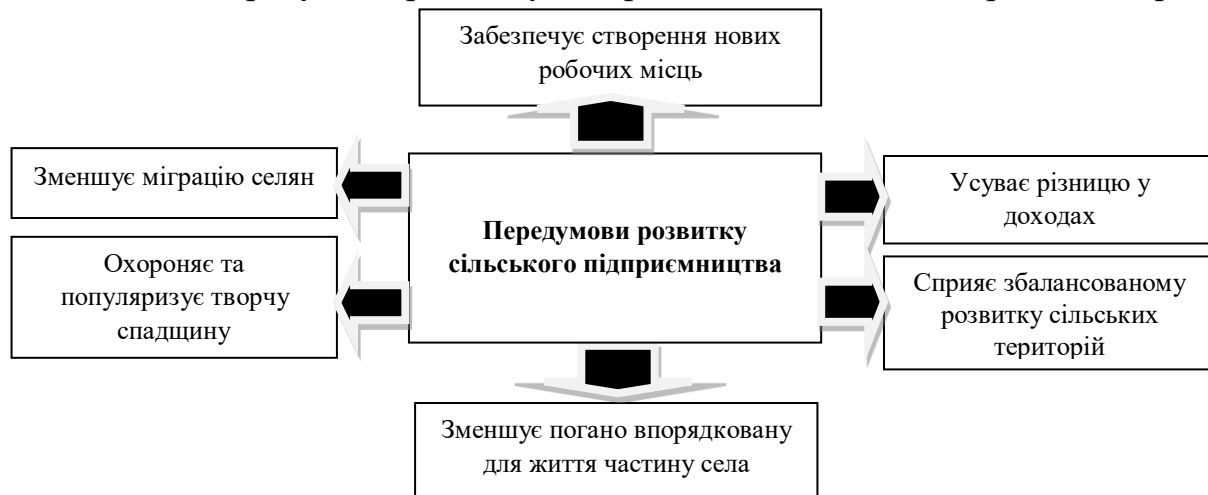

Рис. 1. Передумови розвитку сільського підприємництва

Джерело: сформовано авторами

Аналіз зазначених передумов підкреслює важливість функціонування сільського підприємництва в умовах складної економічної ситуації в Україні. Воно виступає як один із ключових видів економічної діяльності для виходу національної економіки з кризового стану, тому дослідження реалізації потенціалу підприємництва на селі в агропромисловій сфері є актуальним і важливим завданням.

Зазначені передумови взаємодіють з рядом чинників (рис. 2), що впливають на формування потенціалу розвитку сільського підприємництва в Україні. Важливими чинниками формування потенціалу розвитку сільського підприємництва в Україні є наявність кваліфікованої робочої сили й розвиток освіти у сільських районах. Забезпечення населення необхідними знаннями й навичками сприяє підвищенню продуктивності сільського господарства й розвитку сільського підприємництва загалом. Інвестиції в освіту й навчання сільського населення є важливою передумовою для підвищення його конкурентоспроможності на ринку праці й розвитку сільських підприємств.

Крім того, доступ до фінансових ресурсів і підтримка з боку держави, (у вигляді субсидій, кредитів і фінансових інструментів), для розвитку підприємництва мають велике значення. Створення сприятливого інвестиційного клімату й зменшення адміністративних бар'єрів для сільських підприємців також сприяє стимулюванню їхньої активності й спрощенню процедур для заснування та розвитку підприємств в агропромисловому секторі.

Усі ці чинники разом сприяють формуванню потенціалу розвитку сільського підприємництва й підвищенню ефективності аграрного сектору в Україні.

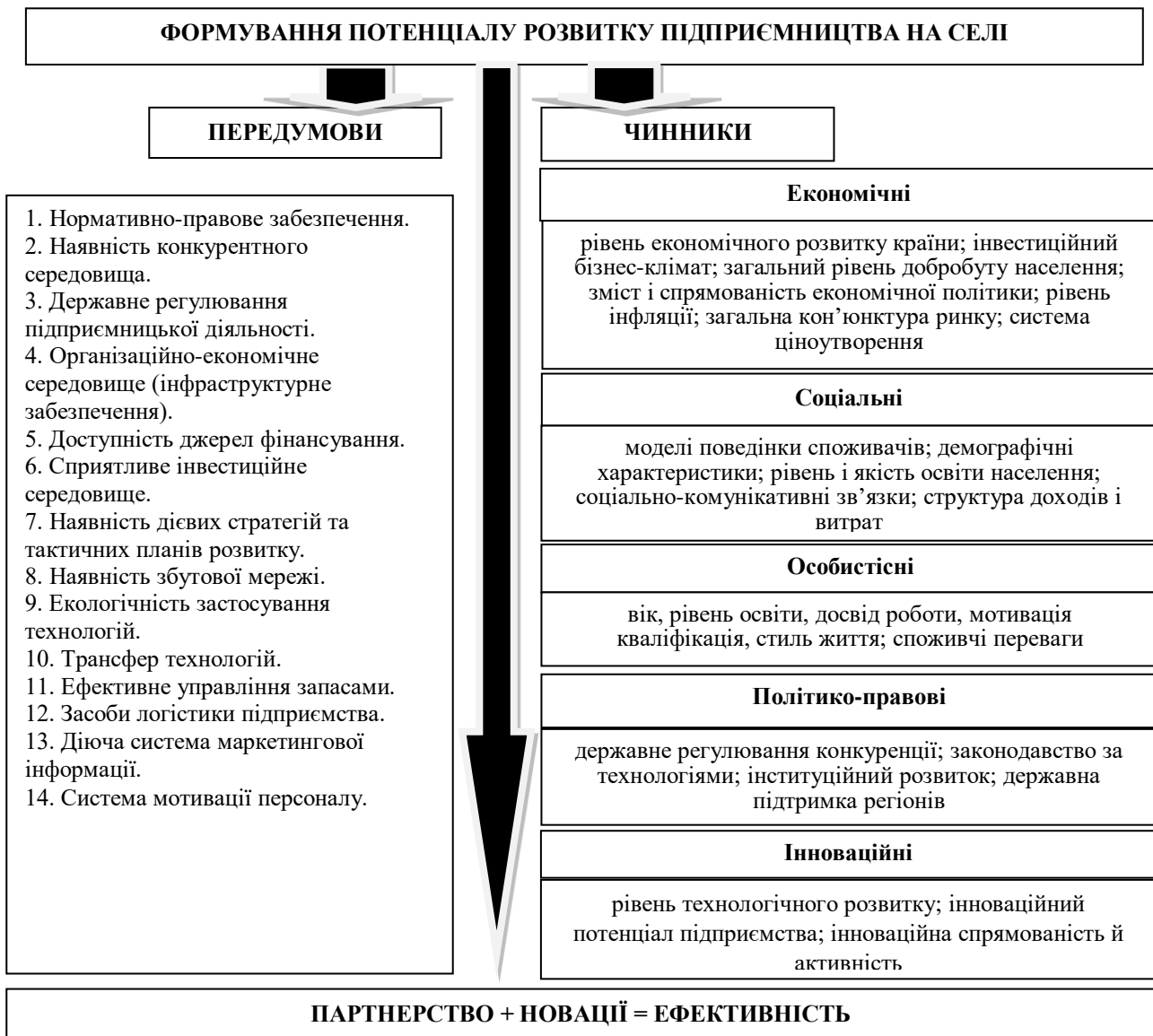

Рис. 2. Передумови й чинники формування потенціалу розвитку сільського підприємництва

Джерело: систематизовано автором на основі опрацьованої літератури [9, с. 183, 10, с. 121]

Аналізуючи рис. 2, варто зазначити, що чинники формування потенціалу розвитку сільського підприємництва є важливими для забезпечення сталого й ефективного аграрного сектору в економіці країни. По-перше, розвиток сільського підприємництва значно залежить від доступності земельних ресурсів і їхнього належного використання. Це містить забезпечення прав власності на землю та стимулювання сучасних сільськогосподарських методів, що сприяють підвищенню врожайності й зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище. По-друге, інфраструктура, така як: дороги, зв'язок й енергетична мережа, відіграє важливу роль у формуванні потенціалу сільського підприємництва. Цінність і доступність інфраструктури визначають можливість сільських підприємців до вивозу своєї продукції на ринок і

конкурентоспроможність їхніх товарів. Тому, розвиток і підтримка інфраструктурних проєктів у сільських районах є важливим чинником для зростання потенціалу розвитку сільського підприємництва.

Ключові складові планування механізму розвитку сільського підприємництва в Україні базуються на врахуванні зазначених передумов і впливу чинників на цей розвиток. Враховуючи значення земельних ресурсів, які можуть бути витрачені на сільське господарство, планування повинно містити стратегії для забезпечення ефективного використання цих ресурсів. Ключові складові планування механізму розвитку сільського підприємництва наведено на рис. 3.

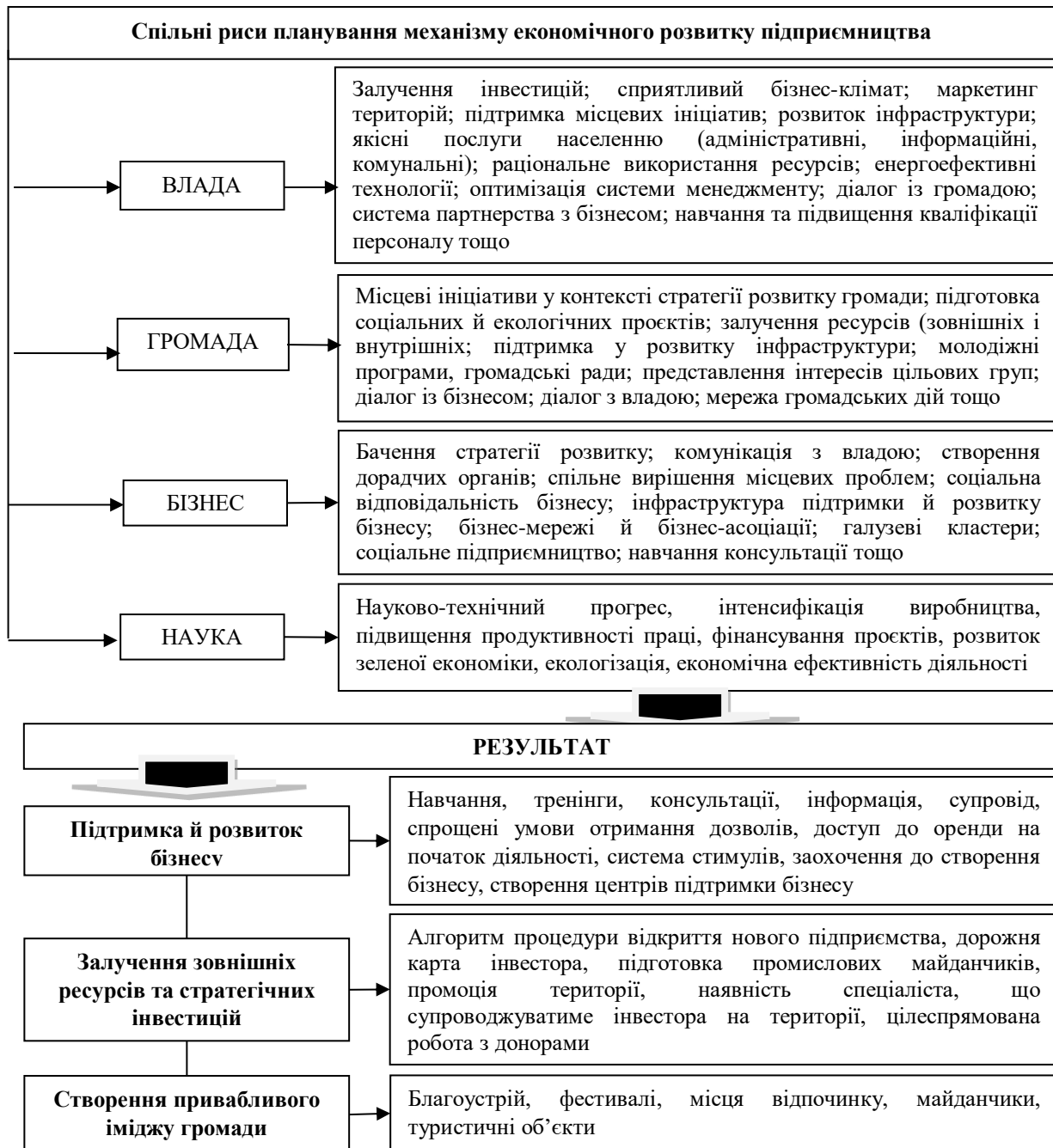

Рис. 3. Ключові складові планування механізму розвитку сільського підприємництва

Джерело: розроблено автором на основі джерел [3, с. 17; 14, с. 32]

Даний механізм розвитку сільського підприємництва містить різні компоненти, такі як: влада, громада, бізнес і наукова сфера, які взаємодіють між собою для досягнення конкретних результатів. Ці результати можуть містити підтримку підприємництва, залучення зовнішніх ресурсів і стратегічних інвестицій, а також створення сприятливого іміджу сільських територій. Такий механізм сприяє взаємодії різних суб'єктів і ресурсів для досягнення спільних цілей у розвитку сільських територій.

Одним із суттєвих джерел доходу для мешканців сільських територій сьогодні є несільськогосподарська сфера діяльності. Розвиток цієї галузі пов'язаний зі стрімкими темпами впровадження механізації у сільському господарстві та сезонністю аграрного виробництва. Зазначені обставини ускладнюють можливість забезпечення населення стійкою роботою протягом цілого року в галузі сільськогосподарського виробництва й спонукають до інших видів діяльності.

У контексті розвитку сільських територій і сільського підприємництва важливими факторами є реформи, спрямовані на децентралізацію публічної влади. Ці заходи відкривають нові можливості для місцевого самоврядування, сприяють реалізації регіональної політики й розширенню можливостей регіональних і місцевих органів управління у сфері соціально-економічного розвитку територіальних громад і регіонів. Це також стимулює активність місцевого населення у пошуку нових шляхів для приваблення додаткових фінансових ресурсів для розвитку сільських територій, зокрема позабюджетних коштів. Однак, важливо пам'ятати, що розвиток місцевого самоврядування та децентралізація влади повинні супроводжуватися підвищенням фінансової стійкості й інвестиційної привабливості сільських територій. Також, ці процеси повинні створити умови для якісного й комфортного проживання сільського населення.

Отже, прагнення людей до досягнення економічної незалежності й особистої самореалізації веде їх до запуску власного бізнесу або вивчення нової професії. Це дозволяє їм використовувати внутрішній творчий потенціал, розвивати підприємницькі якості й проявляти підприємливість. Важливо також відзначити, що цей процес супроводжується особистісною самореалізацією – через набуття інтелектуального досвіду, розвиток професійної майстерності й підвищення компетентності.

Наступним етапом нашого дослідження стала систематизація компонентів партнерських відносин у напрямі розвитку підприємництва на сільських територіях. Дослідження розміщення ресурсів та їхнього раціонального використання є вельми важливими, оскільки це сприяє досягненню ефективного господарювання і високих прибутків. Водночас адміністративний ресурс виступає як мотиваційний та стимулюючий фактор і є ключовим елементом підтримки партнерської взаємодії для розвитку підприємництва на сільських територіях. Важливо враховувати думку Г.М. Калетніка й інших [15, с. 518], а також І.В. Томашук й інших [13, с. 115], які визнають необхідність державної підтримки у формуванні, накопиченні й використанні людського капіталу в сільській місцевості.

Задля збереження й створення на сільській території нових робочих місць з належними умовами праці й заробітною платою, дії та зусилля необхідно спрямовувати за такими напрямками:

- розширення сфери застосування праці й стимулювання роботодавців у створенні нових робочих місць;
- сприяння зростанню конкурентоспроможності економічно активного сільського населення за допомогою навчання, стажування, підвищення кваліфікації через залучення до цих процесів експертів;
- підвищення мобільності робочої сили, регулювання трудової міграції;
- удосконалення інклюзивного навчання та забезпечення рівного доступу до якісної освіти сільської молоді з особливими освітніми потребами за допомогою організації їхнього навчання з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких людей;
- сприяння розвитку інклюзивного ринку праці, зайнятості громадян, які потребують соціального захисту й нездатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці.

В умовах розвитку аграрної економіки України нині значуще місце відводиться дрібним сільськогосподарським господарствам, які є головними виробниками сільськогосподарської продукції. До таких організаційно-правових форм підприємницької діяльності належать сімейні фермерські господарства [1, с. 49].

В українському законодавстві правовий статус сімейних фермерських господарств визначений Законом України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. [12] і Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України й деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств» від 10.07.2018 р. [11].

У сучасному світі сімейні фермерські господарства є важливим джерелом створення нових робочих місць, сприяючи підвищенню рівня зайнятості на селі. Представники сімейного сільськогосподарського підприємництва раціонально використовують сільськогосподарські угіддя, на яких працюють, намагаючись досягти високої продуктивності, і водночас приділяють увагу екологічній стійкості своєї території.

Сучасний аграрний розвиток розвинутих країн світу передбачає використання потенціалу сімейних фермерських господарств не лише як виробників продовольчої продукції, а також і як носіїв сільського способу життя.

Зазначимо основні переваги, які фермери можуть отримати завдяки встановленню партнерських відносин: підвищення економічної ефективності бізнесу (спільна діяльність може призвести до оптимізації витрат і підвищення прибутковості); прискорення процесу отримання кредитів: (колективний підхід може зробити фермерам доступнішими фінансові ресурси через об'єднання зусиль і спільної кредитної історії); вдосконалення процесу виробництва продукції (обмін досвідом і кращими практиками може підвищити врожайність сільськогосподарських культур та якість агропродукції); проведення маркетингових досліджень і підвищення ефективності операцій з реалізації

продукції (об'єднання ресурсів дозволяє більш ефективно займатися рекламою та знаходити нові ринки збуту); спрощення закупок матеріалів й обладнання (закупівельна потужність об'єднаної групи може призвести до отримання знижок і більш вигідних умов від постачальників); поліпшення технічного супроводу (об'єднання дозволяє забезпечити доступ до спеціалістів і новітніх технологій для сільськогосподарського виробництва); отримання міжнародних сертифікатів якості (спільна робота може полегшити процес сертифікації та зробити продукцію більш конкурентоспроможною на міжнародних ринках); отримання вигідних пропозицій від постачальників, насіння, добрив тощо (об'єднання може допомогти отримати знижки й переваги у співпраці з постачальниками сільськогосподарських матеріалів).

Висновки. Результати проведених досліджень свідчать, що села з більшою активністю підприємницьких структур мають вищий рівень добробуту населення, більш розвинену інфраструктуру, налагоджене побутове обслуговування тощо. Отже, ефективний розвиток підприємництва у сільській місцевості може сприяти забезпеченню населення відповідним рівнем доходу, адаптації до змінних умов господарювання і переходу до сталого (збалансованого) розвитку.

Партнерство має велике значення для розвитку підприємництва, створення сталого розвитку й підтримки економічного зростання. Дієві партнерські відносини є ключовим чинником у досягненні глобальних цілей сталого розвитку й підвищенні якості життя нашого суспільства.

Партнерство й взаємодія між фермерами, а також глобальними компаніями може стати сприятливим фактором для підвищення рівня розвитку аграрного сектору економіки, забезпечення стабільності й зростання прибутковості сільського господарства загалом. Проте важливо враховувати інтереси фермерів, зберігати їхню самостійність і незалежність у процесі взаємодії з великими корпораціями. У той же час, для ефективного стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств не обійтись без постійно діючого діалогу держави й громадськості, привертаючи увагу до проблем, із якими вони стикаються. Найперше це нормативно-правове урегулювання діяльності вищезазначених господарств, економічні й соціокультурні умови, у яких вони знаходяться, проведення заходів з поглиблення знань, розширення поінформованості й обізнаності громадськості про сімейні фермерські господарства, визначення їхніх потреб, потенціалу й стримуючих чинників розвитку. Задля підвищення прибутковості сімейних фермерських господарств вважаємо за необхідне створювати на їхній основі сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, як результат партнерства й взаємодії між підприємцями на селі. Мають працювати програми бюджетної підтримки сільського господарства, що спонукатиме до запровадження спеціально призначених для них нових програм з підвищення ефективності.

Список використаних джерел

1. Алексеєва О.В. Сімейні фермерські господарства як фактор підвищення рівня соціально-економічного розвитку громад.

URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/13727/12579>
(дата звернення: 11.07.2023).

2. Белей С.І. Розвиток сільських територій в умовах децентралізації. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8503>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.78.

3. Васильченко Г., Парасюк І., Єременко Н. Планування розвитку територіальних громад. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування. Асоціація міст України. Київ: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 256 с.

4. Гой І.В., Смелянська Т.П. Підприємництво: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 368 с.

5. Калетнік Г.М. Перспективи підвищення енергетичної автономії підприємств АПК в рамках виконання енергетичної стратегії України. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2019. № 4. С. 90-98. DOI: 10.31521/2313-092X/2019-4(104)-10

6. Нів'євський О., Яворський П., Донченко О. Малі фермери та домогосподарства в сільському господарстві та сільській економіці: оцінка їх ролі та заходи з підтримки їх сталого розвитку. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf> (дата звернення: 11.07.2023).

7. Моделі місцевого економічного розвитку: успішні практики / USAID. Асоціація міст України. *Моделі місцевого економічного розвитку: успішні практики*. Київ, 2019. 140 с. URL: <https://auc.org.ua/sites/default/files/library/dinaprintweb.pdf> (дата звернення: 11.07.2023).

8. Перезозова І.В., Поленкова М.В. Сталий розвиток сільських територій: сучасний стан проблеми. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 59. С. 68-75. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.59-11>

9. Полковниченко С.О., Козловська С.М., Середюк І.О. Реалізація потенціалу малого підприємництва в сільському господарстві України. *Економіка та суспільство*. 2018. № 18. С. 181-187. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-25>

10. Пришляк Н.В., Паламаренко Я.В., Березюк С.В. Стратегічне управління інноваційним розвитком взаємопов'язаних галузей з виробництва біопалива: монографія. Вінниця: ТОВ «Друк», 2020. 404 с.

11. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 10.07.2018 р. № 2497-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19#Text> (дата звернення: 12.07.2023).

12. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 20.07.2023).

13. Томашук І.В., Балдинюк В.М., Томашук І.О. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних процесів. *Економіка, фінанси,*

менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2021. № 4 (58). С. 115-132. DOI: 10.37128/2411-4413-2021-4-8

14. Хвостіна І.М. Механізм управління розвитком підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 1. С. 30-33.

15. Kaletnik G., Honcharuk I., Okhota Yu. The waste-free production development for the energy autonomy formation of Ukrainian agricultural enterprises. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2020. Vol. XI. № 3 (43). P. 513-522. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v11.3\(43\).02](https://doi.org/10.14505/jemt.v11.3(43).02)

References

1. Aliksieieva, O.V. (2021). Cimeini fermerski hospodarstva yak faktor pidvyshchennia rivnia sotsialnoekonomichnoho rozvytku hromad [Family farms as a factor in increasing the level of socioeconomic development of communities]. *ojs.ukrlogos.in.ua*. Retrieved from: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/13727/12579> [in Ukrainian].

2. Belei, S.I. (2021). Rozvytok silskykh terytorii v umovakh detsentralizatsii [Development of rural areas in conditions of decentralization]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 1. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8503>. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.78 [in Ukrainian].

3. Vasylychenko, H., Parasiuk, I., & Yeremenko, N. (2015). *Planuvannia rozvytku terytorialnykh hromad. Navchalnyi posibnyk dlia posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia. Asotsiatsiia mist Ukrainy [Planning the development of territorial communities. Training manual for local self-government officials. Association of Cities of Ukraine]*. Kyiv: TOV «Pidpryemstvo «VI EN EI» [in Ukrainian].

4. Hoi, I., & Smelianska, T. (2013). *Pidpryemnytstvo: navchalnyi posibnyk [Entrepreneurship: a study guide]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

5. Kaletnik, G.M. (2019). Perspektyvy pidvyshchennia enerhetychnoi avtonomii pidpryemstv APK v ramkakh vykonannia enerhetychnoi stratehii Ukrainy [Prospects for increasing the energy autonomy of agro-industrial complex enterprises within the framework of the implementation of the energy strategy of Ukraine]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomoria – Herald of Agrarian Science of the Black Sea Region*, 4, 90-98. DOI: 10.31521/2313-092X/2019-4(104)-10 [in Ukrainian].

6. Nivievskiy, O., Yavorskiy, P., & Donchenko, O. Mali fermery ta domohospodarstva v silskomu hospodarstvi ta silskii ekonomitsi: otsinka yikh roli ta zakhody z pidtrymky yikh staloho rozvytku [Small farmers and households in agriculture and the rural economy: assessment of their role and measures to support their sustainable development]. *kse.ua*. Retrieved from: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2021/07/Smallholders-KSE.pdf> [in Ukrainian].

7. Modeli mistsevoho ekonomichnoho rozvytku: uspishni praktyky [Models of local economic development: successful practices]. (2019). *auc.org.ua*. Retrieved from: <https://auc.org.ua/sites/default/files/library/dinaprintweb.pdf> [in Ukrainian].

8. Perevozova, I.V., & Polenkova, M.V. (2020). Stalyi rozvytok silskykh terytorii: suchasnyi stan problemy [Sustainable development of rural areas: the current state of the problem]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea*

Economic Studies, 59, 68-75. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.59-11> [in Ukrainian].

9. Polkovnychenko, S.O., Kozlovska, S.M., & Serediuk, I.O. (2018). Realizatsiia potentsialu maloho pidpriemnytstva v silskomu hospodarstvi Ukrainy [Realization of the potential of small entrepreneurship in the agriculture of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 18, 181-187. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-18-25> [in Ukrainian].

10. Pryshliak, N.V., Palamarenko, Ya.V., & Bereziuk, S.V. (2020). *Stratehichne upravlinnia innovatsiinym rozvytkom vzaiemopoviazanykh haluzei z vyrobnytstva biopalyva [Strategic management of innovative development of interrelated branches of biofuel production]*. Vinnytsia: TOV «Druk» [in Ukrainian].

11. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo stymuliuvannia utvorennia ta diialnosti simeinykh fermerskykh hospodarstv: Zakon Ukrainy № 2497-VIII [On amendments to the Tax Code of Ukraine and some laws of Ukraine regarding stimulation of the formation and operation of family farms: Law of Ukraine № 2497-VIII]. (2018, October 10). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19#Text> [in Ukrainian].

12. Pro fermerske hospodarstvo: Zakon Ukrainy № 973-IV [On farming: Law of Ukraine № 973-IV]. (2003, June 19). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> [in Ukrainian].

13. Tomashuk, I.V., Baldyniuk, V.M., & Tomashuk, I.O. (2021). Rozvytok silskykh terytorii v systemi yevrointegratsiinykh protsesiv [Development of rural areas in the system of European integration processes]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky – Economy, finance, management: topical issues of science and practical activity*, 4 (58), 115-132. DOI: 10.37128/2411-4413-2021-4-8 [in Ukrainian].

14. Khvostina, I.M. (2015). Mekhanizm upravlinnia rozvytkom pidpriemstva [The mechanism of managing the development of the enterprise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 1, 30-33 [in Ukrainian].

15. Kaletnik, G., Honcharuk, I., & Okhota, Yu. (2020). The waste-free production development for the energy autonomy formation of Ukrainian agricultural enterprises. *Journal of Environmental Management and Tourism*, XI, 3 (43), 513-522. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v11.3\(43\).02](https://doi.org/10.14505/jemt.v11.3(43).02) [in English].

Відомості про авторів

ПАЛАМАРЕНКО Яна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та підприємницької діяльності, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: yannetlamar@gmail.com).

ПРИШЛЯК Наталя Вікторівна – доктор економічних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: natalka.vinn@gmail.com).

PALAMARENKO Yana – Candidate of Economic Sciences, Associate

Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Soniachna Str., e-mail: yannetlamar@gmail.com).

PRYSHLIAK Natalia – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of the Administrative Management and Alternative Energy Resources, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3, Soniachna Str., e-mail: nataalka.vinn@gmail.com).